

AXSIKENT KULOLCHILIGI TARIXI RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Obidova Manirabonu Maxmutjon qizi

Namangan Davlat Universiteti

San'atshunoslik fakulteti

"Tasviriy va amaliy Bezak San'ati yo'nalishi

2 -kurs Magistratura talabasi"

Annotatsiya: *Axsikent eramizdan avvalgi III asrda tashkil topgan bo'lib, qadimgi Farg'ona davlatining poytaxti, Buyuk ipak yo'lining asosiy shaharlaridan biri bo'lgan. Tarixiy manbalarda, xususan, "Boburnoma"da bu kentning alohida ahamiyati haqida ko'p yozilgan. Qadimdan bu yerda yer osti suv inshooti bo'lgani bois mudofaa uchun qulay sanalga Axsikent 19-asr oxirlaridan beri tarixchilar, etnograflar, sharqshunoslar, o'lkashunoslar va ayrim harbiy odamlar diqqatini tortib kelgan. Arxeologik tadqiqotlar asosan keyingi 10 yilda keng qamrovli olib borilmoqda. A. Anorboev, I. Axrorov boshchiligidagi olib borilgan qidiruv ishlari shaharni uch katta tarixiy davrni bosib o'tganligi va shunga yarasha territoriyani qamrab olganligini kursatadi. Ya'ni antik, mo'g'illar va temuriylar davri Axsikenti bo'lgan. Tarixiy manbalarda, xususan, "Boburnoma"da bu kentning alohida ahamiyati haqida ko'p yozilgan. Qadimdan bu yerda yer osti suv inshooti bo'lgani bois mudofaa uchun qulay sanalgan. Shahar Ark, ichki va tashqi shahardan iborat bo'lgan. Bu yerda o'z davrida shishasozlik, kulolchilik, temirchilik, qurolsozlik kabi hunarmandlik turlari rivojlangan haqida so'z olib boriladi.*

Kalit so'zlar: *Ko'za, Shahar, ark, shiyshasozlik, temirchilik, kulolchilik, Xondoq, poytaxt. Axsikent kulolchiligi, asr,*

QADIMIY AXSIKENT O'ZBEK DAVLATCHILIGI TARIXIDAN DARAK

O'zbek davlatchiligi tarixi bir necha ming yilliklarga borib taqaladi. Bu boradagi aniq dalillar mamlakatimiz hududida xarobalari saqlanib qolingan shahar va kentlarga oid manbalardan yaqqol namoyon bo'ladi. Ana shunday qadimiy davlatlardan biri Farg'ona (Davan) davlati haqida guvohlik beradigan Axsikent yodgorligidir. Ushbu qadimiy kentdan qolgan xarobalar buyuk tariximizdan so'zlaydi. Axsikent yodgorligi bugungi kunda Namangan viloyati To'raqo'rg'on tumanidagi Shahand qishlog'i hududida, Sirdaryoning o'ng sohilida joylashgan.

Axsikent eramizdan avvalgi III asrda tashkil topgan bo'lib, qadimgi Farg'ona davlatining poytaxti, Buyuk ipak yo'lining asosiy shaharlaridan biri bo'lgan. Tarixiy manbalarda, xususan, "Boburnoma"da bu kentning alohida ahamiyati haqida ko'p yozilgan. Qadimdan bu yerda yer osti suv inshooti bo'lgani bois mudofaa uchun qulay sanalgan.

Shahar Ark, ichki va tashqi shahardan iborat bo'lgan. Bu yerda o'z davrida shishasozlik, kulolchilik, temirchilik, qurolsozlik kabi hunarmandlik turlari rivojlangan. 1219 yilda mo'g'ullar tomonidan shahar butunlay vayron qilingan. Qasrning eski o'rnidan 5-7

kilometr g'arbda bunyod etilgan yangi shahar Aysi 14-17 asrlarga oiddir. 1620 yillarga kelib zilzila oqibatida ulkan shahar vayron bo'lgan.

Bugungi kunda xarobalarning 60 gektarga yaqin qismi saqlanib qolgan bo'lib, Farg'ona vodiysidagi eng katta arxeologik yodgorlikdir. Arxeologlar tomonidan temirchilar ustaxonasi, X-XIII asrlarga oid hammom qoldiqlari, askarlar xonalari, jome' masjid, mudofaa devorlari, yer osti irrigatsiya tarmoqlari, hunarmandlar mahallasi, hukmdor qarorgohi – Ark qazib o'rganilgan.

Axsikat xarobalaridan g'arbroqda o'rta asrlarga oid yana bir shahar xarobalari borligi aniqlangan. Akademik Ya.G'ulomov va arxeolog I.Ahrorov mazkur tadqiqotlar asosida bu yerda turli davrlarga oid ikkita shahar bo'lganini, ulardan biri qadimgi Axsikat va ikkinchisi Bobur tug'ilgan Aysi ekanini birinchi bo'lib isbotladi. Axsikat xarobalaridan g'arbroqda o'rta asrlarga oid yana bir shahar xarobalari borligi aniqlangan. Akademik Ya.G'ulomov va arxeolog I.Ahrorov mazkur tadqiqotlar asosida bu yerda turli davrlarga oid ikkita shahar bo'lganini, ulardan biri qadimgi Axsikat va ikkinchisi Bobur tug'ilgan Aysi ekanini birinchi bo'lib isbotladi.

Zahiriddin Muhammad Bobur Axsikent haqida o'zining "Boburnoma" asarining 1494 yilgi voqealar bobida alohida to'xtalgan. «Sayhun suvining shimoliy tarafidagi shaharlardan biri Axsidir. Kitoblarda Axsikat deb yozadilar. Chunonchi, Asiriddin shoirni Asiriddini Axsikatiy deydilar. Farg'onada Andijondan keyin bundan yirikroq shahar yo'q.

Aysi Andijondan g'arb sari to'qqiz yig'ochlik yo'lda. Umarshayx mirzo buni poytaxt qilgan edi. Sayhun daryosi qo'rg'onining pastidan oqadi. Qo'rg'oni baland jar ustida joylashgan. Xandaq o'rnida chuqur jarlar bor. Buni poytaxt qilgan Umarshayx mirzo bir-ikki marotaba tashqariroqdan yana jarlar qazdirdi. Farg'onada bunchalik mustahkam qo'rg'on yo'q. Mahallalari qo'rg'ondan bir shar'iy yiroqroqda joylashgan. «Qishloq qayerdayu, daraxtlar qayerda?» maqolini aftidan Aysi uchun aytganlar. Qovuni yaxshi bo'ladi. Bir nav qovunini „mirtemuriy“ deydilar, bunday qovunning boshqa joyda ham borligi ma'lum emas. Buxoro qovuni mashhurdir. Samarqandni olgan paytimda Axsidan, Buxorodan qovun keltirib, bir o'tirishda so'ydim. Aysi qovunining hech misli yo'q edi. Ovlanadigan qushlari behad yaxshi bo'ladi. Sayhun daryosining Aysi tarafi dashtdan iborat. Oq kiyigi ko'p bo'ladi. Andijon tarafi to'qay; bug'u-maral, qir-g'ovul va yovvoyi quyon ko'p. Aksari juda semiz bo'ladi», deb yozgan buyuk sarkarda.

Axsikentda tayyorlangan qurollar «Damashq qilichlari» nomi bilan dunyoga mashh-ur bo'lib, G'arbda Damashq, Sharqda Xitoy bozorlarida sotilgan.

Aysi va unga yondosh hududlardagi olib borilgan so'nggi qazishma natijasida ko'plab noyob topilmalarni qo'lga kiritildi.

Shuningdek, bugungi kunda Namanganda «Aysi sayyidlari» ilmiy-ma'rifiy, me'moriy majmuasida muzey faoliyat ko'rsatmoqda. Aysi osori-atiqalar muzeyida ayni paytda 516 ta eksponat mavjud. Prezident Shavkat Mirziyoyev topshirig'iga binoan, Axsikent tarixiy yodgorligini asrab-avaylash va tadqiq etish, uning haqqoniy tarixini yaratish bo'yicha ulkan

ishlar boshlandi. "Axsikent" arxeologiya merosi obyektini muhofaza qilish va tadqiq etish direksiyasi» davlat unitar korxonasi tashkil etildi.

Mazkur yodgorlik Namangan viloyatining sayyohlik salohiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Yurtimiz va xorijdagi sayyohlik ko'rgazmalarida qadimiy Axsikent haqida ham taqdimotlar o'tkazilmoqda. Buning samarasida mahalliy va xorijiy sayyohlar o'rtasida tarixiy yodgorlikka qiziqish ortmoqda. Hozirga qadar Belgiya, Avstriya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Rossiya, Eron, Pokiston, Hindiston kabi davlatlardan sayyohlar tashrif buyurgan. Qadamjoni tadqiq etish, uning jozibadorligini va sayyohlar oqimini oshirish maqsadida maxsus konsepsiya ishlab chiqilgan. Ayni kunda shu asosda Farg'ona vodiysida ichki turizmni rivojlantirish choralari ko'rilmoqda.

Ayni paytda Prezidentimizning ko'rsatmalariga binoan, bu yerda katta muzey tashkil etilmoqda. Axsikentning qadimiy dovrug'ini tiklash maqsadida ramziy darvoza quriladi. Kamoliddin Behzod chizgan suratlar asosida Umarshayx Mirzo va Boburning yodgorliklari bunyod etiladi. Sayyohlar uchun Sirdaryo bo'ylab qayiqlarda sayr qilish, tuyada ko'hna shaharni tomosha qilish imkoniyati yaratiladi.

Axsikent yodgorligi YUNESKO Butunjahon madaniy merosi obyektini hisoblanadi. Tarixi eramizdan avvalgi IV asrlarga borib taqaluvchi bu noyob yodgorlikni chuqur o'rganish, qadim poytaxt shahar tarixi bilan yurtdoshlarimiz, xorijiy sayyohlarni tanishtirish viloyatda turizmni rivojlanishi uchun keng imkoniyatdir. Axsikent eramizdan avvalgi III asrda tashkil topgan bo'lib, qadimgi Farg'ona davlatining poytaxti, Buyuk ipak yo'lining asosiy shaharlaridan biri bo'lgan. Tarixiy manbalarda, xususan, "Boburnoma"da bu kentning alohida ahamiyati haqida ko'p yozilgan. Qadimdan bu yerda yer osti suv inshooti bo'lgani bois mudofaa uchun qulay sanalgan.

Shahar Ark, ichki va tashqi shahardan iborat bo'lgan. Bu yerda o'z davrida shishasozlik, kulolchilik, temirchilik, qurolsozlik kabi hunarmandlik turlari rivojlangan. 1620 yillarga kelib zilzila oqibatida ulkan shahar vayron bo'lgan. Bugungi kunda xarobalarning 60 gektarga yaqin qismi saqlanib qolgan bo'lib, Farg'ona vodiysidagi eng katta arxeologik yodgorlikdir. Arxeologlar tomonidan temirchilar ustaxonasi, X-XIII asrlarga oid hammom qoldiqlari, askarlar xonalari, jome' masjidi, mudofaa devorlari, yer osti irrigatsiya tarmoqlari, hunarmandlar mahallasi, hukmdor qarorgohi – Ark qazib o'rganilgan. Axsikent – buyuk tariximiz ko'zguisi. Bobolarimiz yashagan, qahramonlik ko'rsatgan bu manzilda tariximizni tiklash uchun juda katta manba, o'tmish dalillari bor. Biz shu paytgacha faqat mashhur shaharlarimiz tarixini o'rgandik, bunday joylarga e'tibor qilmadik. Ma'naviyatimizni yuksaltirmoqchi bo'lsak, yoshlarimizni ota-bobolarimizning asl merosidan bahramand etib ulg'aytirishimiz, xalqimizga yetkazishimiz kerak.

Shavkat Mirziyoyev majmuada qadimiy tariximizni targ'ib qiluvchi festival o'tkazish, Namangan davlat universitetida arxeologiya ta'lim yo'nalishlarini ochish bo'yicha tavsiyalar berdi. Tarixni tarixiy obyektlarda o'qitish, maktab va universitetdagi amaliy mashg'ulotlar va darslarnig ayrimlarini shu yerda o'tish zarurligini ta'kidladi. amangan viloyati To'raqo'rg'on tumani hududidagi Axsikent tarixiy yodgorligiga oid ma'lumotlarda qayd

etilishicha, bu yerda IX-XII asrlarda hunarmandchilik, xususan, kulolchilik va temirchilikning o'ziga xos maktabi yaratilgan. Tabiat manzaralari, ro'zg'or ashyolari va ajdodlarimiz qiyofasi akslangan nafis kulolchilik buyumlari ajdodlarimiz nihoyatda iqtidorli bo'lishganidan guvohlik beradiki, ularning ayrimlari Parijdagi mashhur Luvr muzeyi, noyob shisha buyumlar esa Toshkent, Moskva, Sankt-Peterburg muzeylarining qimmatbaho eksponatlari qatoridan o'rin olgan.

Davlatimiz rahbari e'tibori tufayli Axsikentni ochiq osmon ostidagi muzeyga aylantirish bo'yicha loyihalar ishlab chiqilgan. Ular bosqichma-bosqich amalga oshirilishi bilan sayyohlar uchun ko'hna shahar osori atiqalaridan bahramand bo'lishning keng imkoniyatlari yaratiladi.

Axsikent xarobalarining yana bir muhim jihati, uning tuprog'i bebaho. Tarixiy obidaning o'ng tomonida joylashgan qismidagi, tarkibida yopishgan modda bo'lgan tuproq azaldan hunarmandlar e'tiborini tortib keladi.

Mahalliy yosh kulollardan biri - Husanboy Murodov ham mana shu tuproqdan yigirma turga yaqin esdalik buyumlari yasamoqda. Uning qalb va qo'l tafti bilan sayqal topgan kulolchilik buyumlari hozirgacha Yaponiya, Rossiya, Belarus, Hindiston, Xitoy, AQSH kabi davlatlardan tashrif buyurgan nufuzli mehmonlar va sayyohlar orqali dunyo kezmoqda.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, IX-XII asrning boshlarida Farg'ona – Axsikent shahrining ustasi farang hunarmandlari qattiq va yumshoq po'latlar ishlab chiqarish sirlarini bilishgan. Ular tayyorlagan qilichlar Sharqda Xitoy va Janubi-g'arbda xalifalik markazi Damashq bozorlarida sotilgan. O'rta asrlarda butun Yevropaga "Damashq qilichlari" nomi bilan mashhur bo'lgan qurollarning ma'lum bir qismining vatani Farg'ona-Axsiket hisoblangan. Mazkur yodgorlik Namangan viloyatining sayyohlik salohiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Yurtimiz va xorijdagi sayyohlik ko'rgazmalarida qadimiy Axsikent haqida ham taqdimotlar o'tkazilmoqda. Buning samarasida mahalliy va xorijiy sayyohlar o'rtasida tarixiy yodgorlikka qiziqish ortmoqda. Hozirga qadar Belgiya, Avstriya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Rossiya, Eron, Pokiston, Hindiston kabi davlatlardan sayyohlar tashrif buyurgan. Qadamjoni tadqiq etish, uning jozibadorligini va sayyohlar oqimini oshirish maqsadida maxsus konsepsiya ishlab chiqilgan Eski Axsi yodgorligini ziyorat qilgan sayyoh har qadamda po'lat ishlab chiqarish bilan bog'liq chiqindilar va ustaxona xarobalarini ko'radi, yuqorida aytilgan gaplarning tasdig'ini topadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan Axsikent yodgorligi hududida 2018-yilning ikkinchiyarmidan "Ochiq osmon ostida muzey" tashkil qilish ishlari boshlab yuborilgandi. Natijada, 2019-yil fevraloyining oxirlarida O'zbekistonda birinchi bo'lib ushbu arxeologik obyekt zamon talablariga to'liq javobberadigan ochiq osmon ostidagi muzeyga aylantirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Abdullaev N.U. "San'at tarixi" T-1. Toshkent, "Ukituvchi", 1987 yil
2. Oydinov N. "O'zbekiston tasviri sanati tarixidan lavkhdlar", Toshkent. Ukituvchi 1997 yil.
3. N. Oydinov. Azhdodlarimiz sanati va etikodi. Toshkent. "Ukituvchi" 1992 yil.4. Dmitrieva I.A. "San'atning qisqacha tarixi". Insholar jild. 1.1.M. 1968-1975 yillar.
5. Oidinov N. Rassom ukdtuvchilar tayorlash muammolari. - Toshkent:Utsituvchi - ziyo-noshir, 1997. - 214 b.
6. Oripov B. Tasvirii sanat asoslari. - Namangan, 1994. - B. 56 b.
7. Oripova B. Sanat Nazariyasi. - Namangan, 2000. - 22 b.